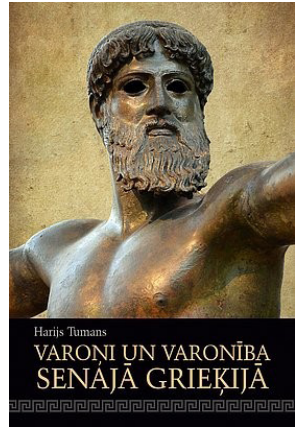

VAROŅI, TOMĒR ARVIEN MODĒ

Tumans, Harijs. *Varoņi un varonība Senajā Grieķijā*.
Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2014. 896 lpp.

Šķiet, tas bija pavisam nesen – varbūt vakar vai aizvakar (2004. gada martā!), kad Vēstures un filozofijas fakultātes profesors Harijs Tumans kopā ar klasiķu docētājiem un studentiem Smiļģa Teātra muzejā devās Vinnija Pūka un viņa draugu *ekspotīcijā* uz Ziemeļpolu, iejūtoties literārā varoņa Kristofera Robina lomā.¹ (Šo lasot, droši vien, sirsnīgu atmiņu vienoti, pasmaida tie, kas toreiz izrādē bija kopā! Jā! *Insidiis est vita plena!*) Pēc aptuveni desmit pamatīga darba gadiem iznākusi profesora apjomīgā (896 lpp.) monogrāfija par Senās Grieķijas vēsturi un kultūru varoņu un varonības aspektā. Klasīķu grāmatplauktā tai, protams, goda vieta. Grāmatas atvēršana notika 2015. gada 5. martā; un 2016. gadā pētījums nominēts grāmatu mākslas konkursam *Zelta ābele 2015* (mācību grāmatu kategorijā). 2018. gadā to vairs nebija iespējams atrast grāmatnīcās, lai arī (*NB!*) grāmata izdota divos metienos. Tātad, lai gan pats autors sev raksturīgajā ironijā norāda, *ka grāmata domāta visiem, kas spēj lasīt ne tikai ziņas un izklaides informāciju, bet arī grāmatas,*

¹ Plašāk par izrādi skat. Bullis, A. *Expotitio ad Polum Septentrionalem. Antiquitas Viva 2*. Rīga : Zinātne, 2005. Vinnijs Pūks par varonību: *Ja Ļoti Mazs Dzīvnieciņš dreb iekšķīgi, tā ir liela varonība no viņa puses.*

Latvijas lasītāji vēlas izglītoties, darbu lasa, novērtē un iedvesmojas. Senā Grieķija (un varoņi?) arvien ir modē.

Raksturojot Sofokla daiļradi, Harijs Tumans norāda (472. lpp.), ka liela mākslinieka cienīgs solis ir uzdrošināties radīt un nodot redzējumu jau zināmās lietās ar saviem papildinājumiem, pavēstot ko jaunu un būtisku. Šo tēzi var attiecināt arī uz profesora pētījumu, jo tā nav tikai mācību grāmata, bet vēl nebijušā skatījumā aplūkots visaptverošs pētījums (izvērstas atsaucēs, plaša izmantotā literatūra – 935 darbi, apkopojot dažādu, arī pretrunīgu, viedokļu autorus), kurā vēsture analizēta, cenšoties nevis tikai uzskaitīt atsevišķus faktus, bet pietuvojoties Senās Grieķijas iedzīvotāju uzskatiem, domāšanai un motivācijai. Pētījuma galvenā tēma – varonības ideāls un varoņa harisma ideja, tās evolūcija no Homēra poēmām līdz pat Aleksandram Lielajam un viņa mantiņkiem. Saskaņā ar autora teikto, Senās Grieķijas kultūras izveidē, tās radošā impulsa pamatā visbūtiskākās ir tieši izcilu cilvēku spējas un griba. Kultūras uzplaukums jeb t. s. grieķu brīnums balstīts uz spēcīgu indivīdu ambīcijām un slaveno agonālo garu. Līdz ar to, *kad kultūra mirst, tad iet bojā arī tās ideāls, tas vairs nesaista un neiedvesmo cilvēkus ..*, jo tieši *ideāls ir katras kultūras iekšējais dzinējs un mugurkauls* (787. lpp.).

Apkopojot tekstā analizētās galvenās varoni raksturojošās īpašības, jāmin īpašā dievu svētība jeb harisma, spēks, spilgtas dotības, cēlums, pašapziņa, vīrišķība, drosme, spoži panākumi, dedzība, mērķtiecība, krietnums, gods, tālredzība, gudrība, pārkums, tieksme pēc slavas, pēc absolūtā, visaugstākā, pārcilvēciskā, tieksme pēc skaistā, gatavība mirt, kalpošana un uzticība ideālam, spēja izturēt pārbaudījumus, bezbailība, atbildība, atturība, savaldība, vājuma pārvarēšana, gribas stingrība, laba audzināšana, cieņa, kauns, taisnīgums, spēja upurēties, neuzpērkamība, devīgums un dāsnums, iekšējā brīvība un dižciltība. Turklāt Homēra eposā galvenokārt akcentēta izredzētība un fiziskais “lauviskums” jeb spēks un enerģija (Agamemnona, Ahilleja, Odiseja, Hektora piemēri), bet līdz ar arhaikas laiku un vēl jo vairāk klasiskajā laikmetā varonības ideja iekšēji transformējas, pakāpeniski pārliekot akcentu no ārējiem panākumiem uz garīgo spēku, intelektuālo drosmi un ētiskās izvēles varonību (Antigones, Sokrāta piemērs). Hellēnisma laikmetā varonības ideāls piedzīvo renesansi jeb otro jaunību (Aleksandra Lielā spožais fenomens), balstoties uz leģendārajiem episkajiem paraugiem, bet tā izskaņā varonības impulss kļūst par papildu stiprinājumu agrīno kristiešu ticības stājai.

Ar (pār)bagātīgu piemēru klāstu pētījumu caurvij un vieno galvenā doma, ka Grieķijas kultūras specifiskā attīstība notikusi, balstoties uz divām vērtību sistēmām – aristokrātisko un mietpilsonisko, līdz ar to divu ideoloģiju konfrontāciju, kur varoņu kultūra pārstāvēja esamības modalitāti (svarīgāks ir *būt*, ceļš, nevis mērķis), bet “ierindas” iedzīvotāji – iegūšanas modalitāti (svarīgāks ir *gūt*, nauda, bauda un labklājība). Līdz ar to varonības laikmeta noriets skaidrojams ar to, ka varoņi allaž ir sava ceļa gājēji un nav ieliekami sistēmu rāmjos. Sistēma iznīcina harismu, kolektīvs indivīdu un tirgonis varoni. Ja harisma kā dievu dāvana tiek izsvītota un reliģija ir izmesta no valsts formulas (Kleistēna reformas), politiskā telpa ir sekularizēta (*νόμος versus θεσμός*) un vertikālā vara tiek nomainīta uz horizontālo (Akropole *versus* agora), tad notiek neizbēgama pāreja no personiskā un īpašās izredzētības uz kolektīvo un masām, pūlim paredzēto, no universālā un simboliskā uz konkrēto, reālistisko un savtīgo, utilitāro.

Pētījuma valoda ir dzīva un sprēgājoša gan intonācijas (izsaukmes vārdi, jautājuma un izsaukuma zīmes), gan dažādo valodas stilu sajaukuma dēļ (zinātniskais stils mijas ar sarunvalodu un vietām pat žargonu). Pamatojoties uz izpratni, ka *vēsture ir arī literatūra*, tas lasāms viegli, sevišķi Aleksandra zvaigznes apakšnodaļa, kurā autors apņemas (601. lpp., 21. atsauce) uzrakstīt atsevišķu, zinātniski pamatotu grāmatu latviešu valodā par Aleksandra Lielā dzīvi un darbiem (*Sic fiat!*). Šis nav kārtējais referāts vai “pasūtījuma” pētījums, bet autora pašā “bērns”, kurš runā pirmajā personā, savdabīgās teikumu konstrukcijās un izmantojot oriģinālu leksiku un izteicienus, ko neviens korektors nedrīkst atļauties izredīgēt pat tad, ja tie nav likti pēdīnās, tas strīdas, argumentē un vietām arī piecērt kāju (skat., piemēram, argumentāciju valodas pūristiem par *runa iet* lietošanu, kas *metaforiski bagātina valodu* (17. lpp., 32. atsauce)). Labākai pārskatāmībai un orientācijai tekstā kopumā varbūt gan varētu vēlēties majuskulīgākus burtus un izceltākus, sīkāk strukturētus apakšvirsrakstus, kas būtu papildu ieguvums vakarā pagurušākiem lasītājiem un tiem, kas grāmatu šķirsta vēl un vēlreiz no jauna.

Klasiskā filologa acij jo īpaši tīkama ir autora iedziļināšanās oriģināltekstos, piemēros piedāvājot gan tulkojumu precizējumus, gan savus tulkojumus, piemēram, Sēsioram, Solonam, Hērakleitam, Tirtajam, Alkajam, Ksenofontam, Plūtarham un Teokrītam. Smagsvaru noteikti piešķir arī konsekventi (ar dažiem izņēmumiem) lietotie termini un

atslēgvārdi oriģinālvalodā, turklāt lietojot sengrieķu un paralēli skaidrojošās latinizētās formas. Klasiskā filologa pienākums gan tomēr ir minēt tādu piemēru, kur latinizētā izruna īsti neatbilst tradicionālajai izrunai. Un, proti, *εὖ ζῆν* / *eu dzēn*, *ζῆν καλός* / *dzēn kalos* (316. lpp.) *zēn* vietā, kā arī gadījušās dvesmas zīmju un akcenta kļūdas piemērā *ὄπλιται* un *ὄπλα* attiecīgi *ὄπλιται* un *ὄπλα* vietā (184. lpp., 153. atsauce) un *ἡγεμών* attiecīgi *ἡγεμών* vietā (223. lpp.), kas visdrīzāk ir redakcionālas kļūdas.

Grāmatas atvēršanā tās redaktors Aivars Kļaviņš norādīja, ka pētījumu kārtīgi izlasījis un izpētījis trīs ar *pusi reizes*, tomēr korektūrai garām paslīdējušas vismaz trīs gramatiskās kļūdas, piemēram, vārds *polis* (πόλις) .. *rāda radniecību ar baltu valodām – ar leišu pilis un latvieši pils* (302. lpp.) un .. *civilāziju [pārstāv] cilvēki, kuriem ir priekšstats par taisnīgumu un likumi* (317. lpp.), kā arī *Viss, kas notika Senajā Grieķijā, visās tās dzīves jomās tā vai citādi bija saistīts ar varonības ideālu – vai nu saskaņā ar to, vai pretrunā tai* (787. lpp.). Ņemot vērā pētījuma apjomu, tās ir tikai dažas atsevišķas “blusas, kas palikušas neizķertas”.

Negribētos ietilpt *piekasīgā pūrista* kategorijā, tomēr uzkrītošs ir arī daudzo dubultlīdzskaņu *kk*, *pp* un *ss* lietojums, kas tomēr nav īsti attaisnojams tādos piemēros kā *Perdikks*, *Ksantipps* un *Ksantippe*, *Melanipps*, *Kappadokija* un *Kassandrija*.

Noslēgumā jāmin arī allaž diskutablais jautājums par dažu īpašvārdu atveidi. Piemēram, vai *Odiseja* dēls ir *Telemaks* (35., 46., 49., 54., 81., 120., 275. lpp.) vai *Tēlemahs* (Τηλέμαχος)? *Ahilleja* māte un *Pēleja* sieva ir *Tētīda* (piem., 53., 93., 105. lpp.) vai *Tetīda* (Θέτις)? *Tēsejs* (Θησεύς) (22. lpp.) vai *Tēzejs* (piem., 702. lpp., 243. atsauce)? *Saules dievs Hēlijs* vietām saukts par *Hēliju* (piem., 464. lpp., 499. atsauce), tomēr lietots arī *Hēlios* (piem., 753. lpp., 362. atsauce). Turklāt *personvārdu* rādītājā atsevišķi ievietotas abas formas (šķirkli *Hēlios* ievietots gan *Saules dieva* (Hēlios), gan *salas* (Hēlios) piemērs). Tāpat jāmin arī *vērojums*, ka *divskaņu eu* un *ei* lietojums joprojām ir svārstīgs, proti, ar *eu* atveidotas *eumenīdas*, *eunomija*, *Euristejs*, *Eurilohs* un tomēr *Eiripīds*, *Eirimahs*/*Eurimahs*. Par *divskaņu dažādo atveidi* kopumā autors gan ir domājis, tekstā vienu otrai blakus piedāvājot paralēlformas tādos piemēros kā *Krēzs jeb Kroiss* un *Ēzops* (pareizāk būtu – *Aisops*) (192. lpp.). Jāpiemin arī *salu nosaukumu* atveide, proti, autors konsekventi izmantojis visam vārdam (nevis tikai tā saknei) pievienotās *sieviešu dzimtes galotnes*. Piemēram, *Lesbosa* (153. lpp.), *Samosa* un attiecīgi *samosieši* (210., 250. lpp.), *Naksosa* (253. lpp.) un *naksosieši* (251. lpp.), *Parosa* (312. lpp.), *Tāsosa* (377. lpp.),

Lemnosa (341. lpp.), Rodosa (753. lpp., 362. atsauce). Šis salas nosaukums un daudzi citi vietvārdi (piem., pilsētu nosaukumi) ievietoti personvārdu rādītājā, savukārt daži personvārdi no plašā rādītāja pazuduši. Esam pieraduši arī pie vīriešu dzimtes jūras šaurumu apzīmēšanai (autoram Hellespontas un Bosforas jūras šaurums 626. lpp.), savukārt Egejas jūra lietojama sieviešu dzimtē (autoram Egeja jūra vīriešu dzimtē, piem., 44., 251. un 372. lpp.).

Post scriptum vēl tikai jāpiebilst, ka autors iespējamus iebildumus jau lieliski atspēkojis noslēguma frāzē *Feci quod potui, faciant meliora potentes*. Darbs ir paveikts ar vistīrāko sirdsapziņu, godprātību un uzcītību, lai tie citi, ja jau var, izdara labāk! (Bet to citu nav!) Tā tiešām ir varonība (ne velti profesora vārds ir *Χάρις/Charis*, un tas cieši saistīts ar vienu no pētījuma atslēgvārdiem *harisma* – ‘svētība’, ‘īpaša žēlastība’), ka, par spīti dažādiem bremsējošiem, nelabvēlīgiem faktoriem (darba slodze, krīzes laiks), grāmata ir tapusi, izdota un tautās palaista.

Domājot par to, – ja ikvienas kultūras ideāls ir *degošas sirdis*, intelektuālais mazākums un nepragmatiska motivācija, kas tiecas pēc skaistā, lai piešķirtu dzīvei jēgu, vai tas vēlreiz neaplicina, ka arī klasiskā filoloģija (programma, studenti, docētāji) ir viens no kultūrprocesu virzītājspēkiem un tātad arī varonības stūrakmeņiem?

Iveta Skrastiņa